

Hetényi Zsuzsa: Nabokov-monográfia

Viszontagságok a tengeren túl és az egykori Monarchiában, 2010-2011,

OTKA Sabbatical 81212, 2009

KUTATÁS

Első kutatóhelyemre, az Irodalomtudományi Intézetbe Szörényi László igazgató úr hívott meg, helyettese, Jankovics József fogadott, Dávidházi Péter a 19. századi osztályon, valamint Kálmán C. György az Elméleti Osztályon szerveztek nekem termékeny dialógust.

Az Irodalomtudományi Intézet könyvtárát siralmas helyzetben találtam. Egyrészt évekig lopások ritkították az állományt, másrészt helyiségei részben szabályosan beomlottak, harmadrészt nyilván forrásaik is szerények, mert alig találtam Nabokovról anyagot. Asztal sem akadt, számítógép még a könyvtárban sincs. Főleg otthon dolgoztam hát, és valamint elképzelhetetlen sokat szaladgáltam külföldi utazásom előkészítésének ügyében. A munkaszerződésem, költségvetésem, a kifizetési módozat kitalálása, a közbeszerzés útvesztői és a számtalan papír kitöltése a három hónapos nyári első szakasz során idegileg és időben is annyira lefoglalt, hogy gyakorlatilag csak arra volt időm, hogy bibliográfiát állítsak össze a külföldi kutatáshoz.

Volt ennek még egy oka: egyetemi kötelezettségeim alól nem tudtam teljesen felszabadulni. Kollégáim késései és nyaralásai miatt egyedül maradtam egy 2009 őszi nemzetközi konferencia anyagának szerkesztési munkálataival, szállítási és postázási teendőivel. Szakdolgozóimat és doktoranduszaimat is el kellett látnom tanáccsal és munkával távollétem idejére. Egy lefordított Nabokov-regény korrektúrája minden igyekezetem és kérésem ellenére a stanfordi időszakban ért utol. Bizonyos megjelenés alatt álló konferencia-publikációk és cikkek is a korrektúra fázisába értek ez alatt az év alatt. Egy közös, orosz-magyar konferencia kötet szerkesztésére is elköteleztem magam korábban. Végezetül, az év során írtam Nabokovról pár olyan cikket, amelyek részproblémákat dolgoznak fel alaposabban és mélyebben, mint ami egy monográfiába bekerülhet.

A Nabokov-anyag gyakorlatilag végtelen mennyisége és drága kiadásai magyar könyvtárak számára nem teszik lehetővé a sorozatok, folyóiratok, cikkgyűjtemények, értékes születésnap-i tisztelgő kötetek beszerzését, ezért pályáztam külföldre is. A Stanford University könyvtárában az európai könyvtáraktól eltérően az ember a polcok között keresgélhet, és a

szervezők művei mellett található a róluk szóló, hozzájuk kapcsolódó szakirodalom¹. Vladimir Nabokov két helyen, az orosz és az amerikai irodalom polcain is elfoglal egyenként 7-8 polcot, összesen több mint húsz métert, és ezek csak a könyvek. Elmondhatom, hogy nem akadt olyan könyv, amelyet ne tartottam volna legalább 5 percig a kezemben, rengeteget elolvastam, számosat részben elolvastam, sokat beszkeneltem vagy lefényképeztem, és mindet átfutottam. Így történt, hogy egyetlen sort sem tudtam leírni a tervezett könyvből, aminek volt még egy oka: amikor az ember négy nyelven olvas szakirodalmat, megzavarodik az írói vénája, a magyar nyelve üresen kezd kopogni. Nabokov esetében ehhez hozzájárult az is, hogy műveit is két idegen nyelven, orosz-angol összehasonlításban olvastam, viszont nem álltak rendelkezésemre a magyar szövegek, hogy idézhessem őket a leendő könyvben. Belenyugodtam, hogy az ott tartott előadásomra készüléssel mellett csak olvasok, tanulok és gazdagodom.

Nagy esemény volt számomra, hogy előzetes egyeztetés után (a kiválasztott anyagokat előre kellett listában elküldeni) egyetlen napra bekerülhettem a New York Public Library Berg Collection Nabokov Archívumába, ahol rideg szigor mellett és árgus felügyelet alatt az előre kijelölt és kikért anyagokat, Nabokov saját kézírását, fordításait kezembe vehettem – mármint azt a részét, amit nem nyilvánítottak zárt anyagnak. Ennek logikáját nem sikerült megfejtenem, hiszen olyan kéziratokat sem láthattam, amelyeket amerikai kutatók már publikáltak. A patinás asztalnál csak ceruzával lehetett jegyzetelni, fényképezni persze tilos volt, és nagyon gyanúsnak találták, hogy egyetlen nap alatt akarok mindent megnézni. Magam is szívesen maradtam volna heteket, de egyrészt nem textológiai tanulmányra készültem, másrészt tudtam, mit keresek, mi nekem a fontos (pl. egy-egy fordításomhoz egy részlet, a változtatások), harmadrészt egy New-York-i tartózkodást megszervezni nem egyszerű, és nem is olcsó. Bérelt szobám házigazdája, látván helyzetemet, segítette New-York-i utamat, szállást szervezett és hozzájárult a repülőjegy költségeihez.

A Stanford kampuszon van a Hoover Institute, amely az USA legnagyobb archívuma, Nabokovval kapcsolatos anyagot nem tudtak mutatni (Nabokov rövid ideig tanított is a Stanfordon). Pedig vannak ott levelei, csak mások gyűjteményeiben, amelyeket ő írt

---

¹ A stanfordi könyvtárban nemcsak a hozzáférés egyszerű, hanem a kölcsönzési rendszer is azt feltételezi, hogy dolgozni szeretnék. Korlátlan számú könyv kölcsönözhető, a 4 hetes idő végén a lejárat előtt e-mail értesít. Ekkor hosszabbíthatok is, amíg nem kéri valami más a könyvet. Ha viszont lejárt vagy kéri valaki, még akkor is két hét áll rendelkezésemre büntetlenül, hogy valóban elolvassam, ha eddig megfeledeztem róla. Csak ezután kezdik az egyébként komoly késedelmi díjat számlázni.

másoknak, de ezeket nem kaptam meg. Nem bánom, mert én elsősorban a műveire koncentrálok könyvemben, és a levelek többségét kiadták már. A Hoover asztalainál komoly regisztráció után és csak fehér kesztyűben lehet helyet foglalni. Pincérre vagy egy titkos társaság tagjára hasonlítottam-e jobban így, fehér kesztyűben és rövid ujjas blúzban, nem tudom, de találtam egy-két érdekes magyar anyagot.

A Stanford University Visiting Scholar rangot jelent, így nem voltam egyedül az Orosz, Kelet-Európai és Eurázsiai Tanulmányok Intézetben. Kijelöltek számunkra egy közös szobát, ahol az első hónapban még raktár volt, a friss költözés miatt. A második hónapban volt egyetlen közös, igen öreg számítógép, a harmadikban pedig megjelent egy asztal és egy szekrény, de eltűnt a számítógép. Időmet a könyvtárban töltöttem amúgy is. Nyomtató, fénymásoló nem állt rendelkezésemre.

A stanfordi három hónap alatt számos kollégával találkozhattam, mert az ottani egyetem hetente hív meg előadókat. Néhány név: a Stanfordin Grigory Freidin, Gabriella Safran, Norman Naimark, Thomas Seifrid, Szőke Éva, Dornbach Márton, Abraham Sofaer, a városi kulturális életből Marian Sofaer, Gloria Feldt, Anne Knight. A Jewish Studies programról Vered Semtov és Ruth Tarnopolsky, a könyvtár vezetői közül Sachary Baker és Karen Rodensvedt.

Valamint Eric Naiman (Berkeley), Robert Alter (Berkeley, a kurzusán is voltam), Alexei Tzvetkov (költő), Paula Fredriksen, Florence Dore (University of North Carolina), Andrei Znamensky (Memphis University Tennessee), Aleksandr Etkind (Cambridge), Mark Steinberg (Illinois), akiknek előadásait is hallgattam. Összességében azonban megállapítható, hogy egy külföldi kutató nem nagyon érdekes a Stanford vagy más amerikai egyetemek zárt közösségei számára, hacsak nem hoz új projektet, röviden: pénzt. A kontaktusok lagymatagsága nem rajtam és nem is a kelet-európai szokásokon vagy kommunikáción múlott: francia geofizikus ismerőseim hasonló tapasztalatokat szereztek. Ennek elemzésére nem térnék ki, csak jelzem: aki efféle útra indul, a szó minden értelmében kutatói remeteségre számíthat.

A bécsi Egyetem volt következő állomásom, ahol az első nap adminisztrációjában egy doktorandusz segített, majd pár hét múlva a tanszékvezetővel is találkozhattam, és alapos szakmai beszélgetést folytattam. Előadásomon ismét találkoztunk, később egy moszkvai kollégával, Mihail Ogyesszkijjal vacsoráztunk az ő előadása után – e három alkalmon túlmenően nem láttam senkit. Helyem itt sem volt az egyetemen.

A bécsi Egyetemi és Nemzeti Könyvtár voltak itt befogadó állomásaim, ahol már a lassú, több órás várakozást követelő európai raktárrendszer működött, viszont rendkívül olajozottan folyt

az online előrendelés: ha az ember előző nap vagy reggel, otthonról beküldte a kérését, ebéd után már várták a könyvek.²

A bécsi Collegium Hungaricum nem olcsó szobájának néha dermesztően hidegségét az ott dolgozók kedvessége ellensúlyozta.

A megfeszített munkatempójú kutatóév zöme tehát olvasással telt el, mígnem révbe értem a Collegium Budapest falai között. Ez volt az első hely a kutatóév során, ahol asztalom és számítógépem volt, könyvtári asszisztencia, nyomtató, szkennер és fénymásoló állt rendelkezésemre, nem is beszélve a többi kutató és a Collegium dolgozói által létrehozott barátságos és szakmailag megtermékenyítő közegre. Saját kérésemre a Rektor hozzájárult, hogy nyárra, két hónappal meghosszabbíthassam a Senior Fellow státuszomat, továbbra is ösztöndíj nélkül. Az év vége a Collegium vége is lett: a negyedévet ugyanis a Collegium felszámolásának, épületéből kiebrudalásának, bezárásának híre árnyékolta be, méghozzá alaposan, amely be is teljesült július 31-gyel.

Három kutatóhelyemen (Stanford, Bécs, Collegium Budapest) egy-másfél órás előadásokat is tartottam a kutatásaimból.

A KUTATÓÉV ÍRÁSOS EREDMÉNYE

Nabokov négy országban élt huzamosabb ideig, alapjában két nyelven írt, interjúiban maga is kódósította élete eseményeit, regényeinek szokatlan cselekménye könnyen csupaszítható le egy sor banalitásra – mindez egyrészt mítoszok kialakulására, másrészt számtalan félreértésre és tévedésre ad alkalmat média-szerte. Ezeknek az orvoslására ez a könyv elsődleges „kötelességének érzi”, hogy alapvető *életrajzi, bibliográfiai és szakirodalmi tájékoztatást* is adjon, bizonyos mértékig kézikönyv is legyen.

Így az elkészült bevezető rész szerkezete így fest (összesen 55 ezer karakter):

1.Előszó:

- a könyv szerkezete;
- az átírásról és a jegyzetokről;
- köszönetnyilvánítás

---

² A kölcsönzési rendszer szabadságáról és az egész egyetemre (tanszékek) kiterjedő katalógusról, a központi beiratkozás egyszerűségéről példát vehetnénk. (A rendszer a most bevezetett Egyetemi könyvtári Aleph-fal azonos, csak nálunk nem működik sok funkció, például nincs online előrendelés, és nem egységes a beiratkozás).

2. Rövidítések jegyzéke
3. Bevezető: a Nabokov-szakirodalomról
a kutatási módszerekről
4. Nabokov szovjet és oroszországi recepciója
5. Nabokov Magyarországon

A könyv a négy életszakasznak megfelelően négy szakaszra bontva tárgyalja az életet, és három részre az életművet. Könyvemben elsősorban a regények, és kisebb mértékben egyes novellák értelmezésére vállalkoztam; mind Nabokov költészete, mind színművei, esszéi is csak elemzéseim perifériáján merülnek majd föl.

A tizenyolc regény elemzése közül a következőknek van meg a leírt első változata: *Szólj, emlékezet!*, a berlini bevezető egy mintaelemzéssel, a *Luzsin-védelem*, a *Meghívás kivégzésre*, a *Baljós kanyar*, a *Lolita* és a *Laura modellje*.

Nabokov kétnyelvű életművéről magyarul írni azt jelenti, hogy az elemző *legalább négy különböző nyelvű könyvhalmazban* lapozgatva keresi az idézeteket, és ettől maga is nyelvi hontalanságban, relativizmusban kezd szenvedni. A nyomasztó mennyiségű és kaotikusan *szerteágazó Nabokov-szakirodalom* külön problémát jelent.

A bibliográfiában csak a monográfiákat sorolom fel. Egyrészt, mert az interneten könnyen található bibliográfiák garmadája, másrészt a hivatkozott művek nagy része nem érhető el Magyarországon vagy Magyarországról, harmadrészt ezeknek a mennyisége végtelen. A csak orosz nyelven, csak Oroszországban vagy a Szovjetunióban megjelent Nabokov kiadásokat és szakirodalmat összegző bibliográfiai kötet (Muratov) hatszáz oldalnyi címet gyűjtött össze – és ez jobbra csak a legutóbbi huszonöt év termése. Ehhez jönnek a folyóirat cikkek, disszertációk, szakdolgozatok, a többi világ- és nem világnyelven megjelent szakirodalomról nem is beszélve. Ezek összessége az európai könyvtárak rendszerében, a rejtett raktárakban nem látszik. Nabokov munkásságának számos internetes oldala, sorozata, folyóirata van: a megbízható oldalakat felsorolom a bibliográfia végén.

A függelék a következőt tartalmazza:

Életrajzi áttekintés

(évekre lebontva, történelmi és világirodalmi párhuzamokkal, de vázlatosan, 20 oldal)

Bibliográfiai táblázatok

1. Nabokov regényei oroszul, angolul és magyarul (címek és dátumok, 3 oldalas táblázat)
2. Nabokov novellái betűrendben, orosz és angol címekkel (7 oldal, 7 ezer karakter)
3. Nabokov novellái időrendben, eredeti címekkel és kötetek adataival
4. Nabokov művei folyóiratokban, antológiákban magyarul
5. Nabokov műveiről folyóiratokban, könyvekben magyarul (magyar és külföldi szerzők)
(3,4,5 együtt 14 ezer karakter)
6. Válogatott bibliográfia Nabokovról (monográfiák, cikkgyűjtemények, bibliográfia-kötetek, internetes oldalak, filmek, 20 ezer karakter)

A „Tárgy- és névmutató” a könyv befejezésekor csatlakozik.

A könyv várható terjedelme kb. 1 millió karakter, 25 ív.

Kiadói előszerződésesem van a Gondolat könyvkiadóval, támogatás esetén 2012 folyamán megjelenik.

KONKLÚZIÓ

A kutatóév 13 hónapja alatt átlagosan napi több mint nyolc órát töltöttem a könyvemhez kapcsolódó munkával, a hétvégi napokat is beleértve. A kutatói remeteség feltételei főleg külföldön teljesültek, ahol viszont nehéz volt magyarul írni, viszont itthon az egyetemi munkától nem lehetett teljesen elszakadni. Sok éves lemaradást kellett pótolni a szakirodalmi tájékozódásban is, a pályázati témámhoz kapcsolódó szoroson vett kutatás mellett.

Szomorú külföldi tapasztalat volt közelről megfigyelni, hogy a magyar kutatóknál kevésbé felkészült külföldi kollégák sokkal jobb kutatói, oktatási és publikálási feltételek mellett sokkal jobban is érvényesülnek, míg a kelet-európai kollégákat, akik ha publikálnak is angolul, de nem kiemelt kiadványokban, gyakran ötletszállítóként használják (finom kifejezéssel élve). A magyar kutatások esetén „kolonializálása” a humán és természettudományokban is, és Európán belül is megfigyelhető.

ADMINISZTRÁCIÓK, PÉNZÜGYI BESZÁMOLÓ

Augusztus 30-án, elutazásom előtt egy nappal készült el aláírt szerződéselem, mert 3 hónap alatt nem lehetett munkaügyi és pénzügyi szempontoknak is megfelelő szerződési formát találni: ha fizetés nélküli szabadságra mentem volna, nem utalhatott volna fizetést az ELTE.

A külföldi hónapokra járó magasabb fizetés nem realizálódott, mert az ELTE csak egyenlő havi részekben tudott bért folyósítani nekem pénzügyi szabályozók miatt. Mindez annak ellenére történt, hogy pályázatom teljes évi fedezete megérkezett az ELTE-re a pályázati idő megkezdése előtt. Ám ez a kisebb összeg is távollétemben érkezett meg a számlámra, forintban, és hiába volt magasabb, mint a szokásos fizetésem, mert az itthoni nagyon magas adó terhelte, s így egy európai PhD ösztöndíjnak megfelelő összeg maradt belőle.

A külföldi szállásra és utazásra megállapított keret meglehetősen alacsony volt, a bécsi tartózkodásomat, és kiutazásomat is már saját zsebből fedeztem. Az amerikai szállásomat csak azért tudtam átutaltatni a közbeszerzés keretében, mert szállásadó üzemeltető volt, és tudott számlát adni. (Egyébként a magán szállások nem adnak számlát, pláne nem magyar Áfát, mert nem kell adózniuk és bejelenteniük sem. Kívánatos lenne országokénti információkat beszerezni és figyelembe venni). A kauciót (400 ezer Ft) saját pénzből utaltam át, előre. Pénzem csak szoba bérletére volt elég, ami nem jelentett elég nyugodt, pláne nem professzori munkakörülményeket.

A közbeszerzési késlekedés miatt jelentős árfolyam veszteséget szenvedtem el, 2010 augusztusában minden kormánynyilatkozatra felszökött az árfolyam. A közbeszerzési monopolhelyzetben lévő utazási iroda nyilván saját dollárgazdálkodást folytat, és az árfolyam ingadozását az ELTE kárára használja ki. Mindez akkor lenne megelőzhető, ha a kifizetés időpontját a kiutazó irányíthatná – esetemben egyszerűen nem teljesítették az utalásokat időben. Igaz, az ELTE viszont szintén késedelmesen utalt nekik. Az iroda nemcsak nem fedezte a banki átutalást (nem jelölte be ennek átvállalását utaláskor), de két részletben utalt, ami dupla veszteséget jelentett. A szállásadómól levont 40 dollárt a helyszínen zsebből fizettem ki.

Biztosításom (amelynek megkötése saját költségre kötelező volt) közel 100 ezer Ft-ba került. Kinti költőpénzt is vinnem kellett, valamint – a fenti utalási és szervezési késés miatt – egy dollár- és egy eurós kártyát kiváltanom, dollár-és eurószámlát nyitnom, dollárt és eurót váltanom és azzal feltöltenem.

Az OTKA pályázathoz összességében egymillió Ft indulótőke volt szükséges.

Mire elég havi 3000 EUR? Nem tudom kiszámolni, mennyi pénzt kaptam volna ebből kézhez, mert nem a pályázatban ígért módon, hanem az itthoni és külföldi 6-6 hónap alatt egyenlő részletekben kaptam kézhez. De a magyar adóviszonyok miatt ebből a járulékok stb.

megfizetése után 2010-ben 342.000 Ft maradt³. Ebből kifizettem az itthoni kötelezettségeimet (lakás, közüzemi alapdíjak 80 ezer, gyermekem eltartása 100 ezer), marad 162.000 Ft, azaz kb. 850 dollár, vagy 590 EUR. Ebből a bécsi szállás 450 EUR volt.

A 840 ezer Ft szállás és utazási költségből az amerikai repülőjegy közel 200 ezer Ft, a 3000 dollár szállás 640 ezer Ft volt. Így nem maradt a bécsi 3 hónapra semmi.

A tavalyi évről áthozott szabadságom sorsáról még nem tudok, hogyan vehetem ki.

Végső soron az adminisztráció legalább kéthavi tiszta időt vett el tőlem és rengeteg idegeskedést és feszültséget, sőt, álmatlanságot okozott, és erősen hátráltatta munkámat.

Kár azonban, hogy az első év tapasztalatát nem lehet hasznosítani, mert a sabbatical pályázati forma egy évig élt, azóta megszűnt. Csak remélni lehet, hogy újra meghirdetésre kerül, és ezzel a magyar kutatók is külföldi kollégáikhoz hasonló körülmények között végezhetik munkájukat. Tudásunk és felkészültségünk nem marad el a világszínvonalától, sőt... ostobaság lenne hagyni, hogy a rohamosan romló körülmények hátráltassák érvényesülésünket a világban.

---

³ 2011-ben 422.000 Ft